

6. Кримскотатарское национальное движение. Документы, материалы, хроника. М., 1992. Т. 2. С. 42-43.
7. Бугай М.Ф. Депортация крымских татар у 1944 г. Український історичний журнал. К., 1992. №1. С. 34.

УДК 94:355.1](477)“1917/1918”

Матусенко Ігор,
Студент магістратури
ННІ історії, права та міжнародних відносин
СумДПУ імені А. С. Макаренка
м. Суми, Україна

УКРАЇНСЬКІ ЗБРОЙНІ СИЛИ У 1917 - ПЕРШІЙ ЧВЕРТІ 1918 Р.

Стаття присвячена дослідженню становлення армії Української Народної Республіки.

Ключові слова: Українська Народна Республіка, Центральна Рада, Армія УНР, національно визвольна боротьба.

Matusenko I. Ukrainian Armed Forces in 1917 - the first quarter of 1918.

Key words: Ukrainian People's Republic, Central Rada, Army of the Ukrainian People's Republic, national liberation struggle.

Розвиток демократичних процесів в Україні можливий лише за умов шанобливого ставлення до власної історії, відновлення в національній пам'яті забутих подій минулого та імен видатних борців за волю і свободу народу. Історичний досвід засвідчує, що вирішальну роль у забезпеченні існування держави відіграє армія. Тому одне з основних завдань, яке стоїть перед нашою державою – створення високопрофесійної та озброєної за сучасними стандартами національної армії, яка відповідатиме характеру сучасних воєнних загроз і, водночас, не переобтяжуватиме економічно-господарські можливості країни. У контексті реформування Збройних сил України, коли здійснюється їх підготовка до переходу на професійну основу, потрібно враховувати не тільки світові новації військово-стратегічної думки, а й досвід минулих поколінь, зокрема періоду становлення та розбудови Збройних сил УНР. У 1917 р. основу армії склали військові частини, які перейшли на бік нової влади. За рахунок мобілізації вони були розгорнуті у великі армійські з'єднання, а також формувались нові військові частини. Однак, переважна більшість частин армії мала напіврегулярний, партизанський характер. Трансформація українських повстанських загонів у регулярні частини вимагає серйозного дослідження й неупередженого аналізу [5, с. 88].

Вивчення досвіду, успіхів та прорахунків періоду розбудови Збройних сил УНР, дає змогу доповнити та переглянути низку історичних фактів Української національної революції та вводить у науковий обіг невідомі та малодосліджувані документи і матеріали.

Мета написання даної теми також нинішня суспільно-політична ситуація в Україні, спроби певних політичних сил порушити соборність нашої держави. У засобах масової інформації при культивуванні пацифістських настроїв поширюються ідеї непотрібності армії взагалі, що знижує престиж військової служби та свідчить про необхідність посилити військово-патріотичне виховання в українському суспільстві та в армії зокрема.

Вирішення поставленої проблеми посилить увагу до багатьох аспектів, а в першу чергу до зміцнення духовного потенціалу українського народу і його готовності до захисту свободи та національних інтересів.

Своїм існуванням українська держава на початку ХХ ст. значною мірою завдячувала власним збройним силам. Українській армії довелося упродовж кількох років відбивати натиск агресивних сусідів. Перша світова війна покликала українців до війська. В лавах російської армії в 1917 р. налічувалось близько 3,5 млн. українців. Близько 60 дивізій діючої російської армії мали у своєму складі значний контингент вояків-українців [1, с. 311].

Навесні 1917 р. коли "не стало царя", в армії стали виникати українські національні гуртки. Вельми цікаво перечитувати газетні повідомлення про створення таких осередків українського руху. Вони виникали скрізь, де були українці – у московському та петроградському гарнізонах, на Північному фронті, у Выборзі та Гельсінфорсі, Владивостоці, Томську та окупованому росіянами Трапезунді, серед моряків Чорноморського та Балтійського флотів. Та найбільше їх було на Південно-Західному фронті та у Київському військовому окрузі [6, с. 150].

Українські військові організації навесні 1917 р. вимагали від командування цілковито українізувати ті військові частини, де українці складали більшість. Так хотілося українцям вдягнути нарешті синьо-жовту пов'язку, відкрито читати Кобзаря, розмовляти своєю рідною мовою і не бути за це покараним [3, с. 61].

Більшість політиків демонструвала спочатку цілковиту байдужість до ідеї створення національних збройних сил. Українські соціалістичні партії, що мали найбільший вплив у Центральній Раді в 1917 р., тривалий час негативно ставились до ідеї створення регулярної армії взагалі, розглядаючи її як "знаряддя сили" в руках "правлячих класів". Голова Генерального Секретаріату, лідер Української соціал-демократичної робітничої партії Володимир Винниченко навіть застерігав українську громадськість перед "загрозою" культу

збройної сили й українського імперіалізму. Збройні сили України періоду боротьби за відновлення національної державності 1917–21. Підвалини Армії УНР були закладені 1917 після краху російського царизму за умов бурхливого зростання національно-визвольного руху в Україні. А 18 – 21 травня у Києві відбувся I Всеукраїнський військовий з'їзд, на якому було створено керівний орган українського військового руху – Український військовий генеральний комітет (УВГК). Комітет невдовзі очолив один з чільних діячів Української соціал-демократичної робітничої партії, відомий публіцист Симон Петлюра. 22 травня УВГК звернувся до російської влади з клопотанням дозволити українізацію військових частин [16, с. 91].

Спершу це звернення залишилося без відповіді, але невдовзі російський Тимчасовий уряд висловив принципову згоду на українізацію трьох армійських корпусів на Південно-Західному фронті. Кількість призначених для українізації дивізій упродовж літа 1917 р. постійно змінювалось. Число з'єднань, які на папері підлягали українізації, ніколи не співпадало з реальною кількістю дивізій, які отримували українські поповнення. До листопада 1917 р. у більш-менш повному обсязі українізувався лише 34-й армійський корпус на Південно-Західному фронті на чолі із майбутнім гетьманом Павлом Скоропадським. Всі інші з'єднання вдалося українізувати лише частково. Водночас, відбувалося створення власне національних частин. Слідом за полком імені Богдана Хмельницького, в Києві була здійснена спроба створити полк імені Павла Полуботка. В Одесі з добровольців було створено Український партизанський загін, який отримав назву гайдамацького батальйону Запорізького козацтва (батальйон замість відправки на фронт залишився в Одесі й невдовзі був розгорнутий в бригаду)[1, с. 311].

Деякі запасні полки в різних містах України українізувалися явочним порядком, виділивши зі свого складу всіх не українців. Крім того, на селі виникали добровольчі загопи Вільного козацтва; в таких великих промислових центрах, як Київ й Катеринослав, вільно-козацькі сотні створювалися з українських робітників. Українська Центральна Рада не визнала більшовицький переворот і 20 листопада 1917 р. оголосила про створення Української Народної Республіки. Призначений генеральним секретарем військових справ УНР Симон Петлюра розгорнув активну діяльність зі створення національних збройних сил. Перші накази Симона Петлюри були спрямовані на відновлення в українських частинах військової дисципліни й скасування виборності командного складу. В армії запроваджувалася національна військова термінологія: рота стала називатись сотнею, батальйон – куренем, корпус – кошем тощо [15, с. 65].

Група офіцерів полку імені Богдана Хмельницького розробила стройовий статут для української армії. На початку грудня 1917 р. був створений український Генеральний штаб на чолі з генералом Борисом Бобровським. Почалося формування українських частин в різних регіонах України (наприклад, на Херсонщині й Катеринославщині розгорталися одразу три українські дивізії). Національні частини київської залогої були зведені в 1-шу і 2-гу Сердюцькі дивізії, а 34-й корпус генерала Павла Скоропадського перейменовано на 1-й Український. Але творцям української армії довелося зіштовхнутися з труднощами, породженими революційною анархією. В деяких українських частинах занепад військової дисципліни швидко став звичайним і повсякденним явищем. Вояки нерідко відмовлялися виходити на стройові заняття чи визнавати дисциплінарну владу командирів. Не менш важливою проблемою була й гостра нестача командних кадрів. Розпад російської армії примусив багатьох її офіцерів шукати можливість перейти на українську військову службу [4, с. 108].

Переважна їх більшість фактично ніколи не мала нічого спільного з національним рухом; далеко не всі навіть розмовляли українською мовою. Працівник українського Генштабу капітан Микола Удовиченко згадував: „Елемент, окрім молоді, загалом був не ідейний з боку національного; з більшовиками і то не всі хотіли битися, не кажучи вже про те, що „самостійна" Україна для багатьох була жупелом". Коли в середині грудня 1917 р. більшовицька Рада народних комісарів оголосила себе у стані війни з Центральною Радою, в розпорядженні українського уряду налічувалося близько 90 тисяч вояків. Наприкінці грудня 1917 р. найбільш "революційні" з'єднання Південно-Західного фронту рушили на Київ, однак корпус генерала Павла Скоропадського успішно стримував ці війська [7, с. 368].

Але водночас, червоногвардійські загопи з Росії зайняли Харків й розпочали просування вглиб Катеринославщини. Практично ніде червоні не зустрічали серйозного опору – українські частини діяли не скоординовано, а інколи під впливом більшовицької агітації взагалі відмовлялися битися з противником. Викликані з фронту українізовані частини виявились неспроможними вести бойові дії. Вояки регулярних частин здебільшого прагнули лише якомога швидше дістатись додому. Кількість надійних бійців, здатних битися з більшовиками за національну справу, виявилась не вельми значною. У розпал війни з більшовиками Центральна Рада зробила спробу перейти до принципу добровольчого формування війська. Це було логічно виправданим кроком, якщо уряд УНР хотів отримати в своє розпорядження менш чисельну, але більш боєздатну військову силу [9, с. 52].

Але при цьому Центральна Рада оголосила про реорганізацію регулярної армії в міліційні формування. Це нівелювало значення військової реформи й відштовхнуло від підтримки уряду УНР багатьох професійних військових. Опір більшовицькому наступові чинили переважно лише нечисленні добровольці. Ідея відновлення її державності здобула підтримку серед солдатів-українців рос. імперської армії [13, с. 376].

На початку 1917 із 6 млн 798 тис. особового складу діючої армії і 2 млн 260 тис., які перебували у запас. частинах, українці становили 3,5 млн. Однак, виходячи з концепції автономного статусу України у складі Росії та перебуваючи під впливом пацифістських настроїв, Центральна Рада вважала, що регулярні ЗС їй не потрібні: їх має замінити нар. ополчення (нар. міліція). Лише радикально налаштовані самостійницькі кола, речником яких виступав М. Міхновський, одразу висунули вимогу повної державної незалежності України й рішуче виступили за організацію боєздатної регулярної української армії. З їхньої ініціативи 22 і 25 березня 1917 у Києві створено Український військовий клуб імені гетьмана Павла Полуботка [12, с. 187].

Появу цієї організації та її діяльність серед солдатів українців російської армії можна вважати першим кроком у створенні майбутньої Армії УНР. Навесні 1917 національно-визвольна боротьба охопила широкі верстви солдатів-українців і оформилася у так звану українізацію, тобто військ. рух за виділення із російської армії українських за національним складом частин і переведення їх на територію України. У квітні виникла перша така частина – 1-й козацький полк ім. гетьмана Б. Хмельницького (3,5 тис. бійців). Важливу роль у закладанні підвалин Армії УНР зробили Перший (18–21 травня) та Другий (18–23 червня) всеукраїнська військові з'їзди. Тут були створені вищі військові установи – Український генеральний військовий комітет (УГВК) на чолі з С. Петлюрою та Всеукраїнська Рада військових депутатів, а також висунуто вимогу «націоналізації армії на національно-територіальному принципі» [10, с. 313].

Задля стабілізації ситуації на фронті російське командування вирішило скористатися дисциплінованими українізованими частинами й у липні 1917 дало офіційний дозвіл на українізацію окремих корпусів. Найуспішніше була проведена українізація 34-го армійського корпусу під командуванням генерала П. Скоропадського. Він був перейменований у 1-й Український і вже восени нараховував 40 тис. осіб. Загалом чисельність особового складу частин, у яких була завершена українізація, становила бл. 440 тис., із них 240 тис. дислокувалося в Україні. Після проголошення 20 листопада 1917 УНР український уряд підпорядкував собі розташовані на тер. України армій. командні структури російської армії, Південно-Західний та Румунський фронти об'єднав у єдиний Український. У листопаді було створено Генеральний штаб на чолі з генералом Б. Бобровським [14, с. 17].

До складу уряду УНР – Генеральному Секретаріату – увійшов Генеральний секретаріат з військових справ під керівництвом С. Петлюри, що виконував функції військового міністерства. Тоді ж заснований український військові навчальні заклади для підготовки молодих офіцерів. У грудні формуються й перші суто українські, (а не українізовані) регулярні частини – Курінь Січових стрільців, Гайдамацький кіш Слобідської України, 1-й Республіканський полк. 30 грудня С. Петлюра затвердив статут Армії УНР. Через непослідовну військову політику Центральна Рада, її недовіру до кадр. офіцерів наприкінці 1917 українські частини стали стихійно само-демобілізуватися. Однією з причин було і бажання вчорашніх селян, які складали більшість війська, повернутися до мирної праці, взяти участь у розподілі землі [11, с. 288].

17 грудня 1917 більшовики Росія розв'язала агресію проти УНР. 16 січня 1918 Центральна Рада ухвалила тимчасовий «Закон про утворення Українського Народного Війська», який передбачав провести набір інструкторів, тобто військ. фахівців, які б проводили вишкіл поклик. до служби в армію призовників. Після майже десятиденної оборони Києва від більшовиків військ 8 лютого 1918 регулярні частини Армії УНР разом із загонами міліції. типу – Вільного козацтва відступили на Волинь. Тут їх реорганізовано в Окремий Запорізький загін під командою генерала К. Прісовського (3 тис. осіб). Під кінець березня 1918 Армія УНР зросла до 15 тис. бійців (1-а Запорізька дивізія – 12 тис. і полк Січових стрільців – 3 тис.). Значну допомогу в її формуванні надав Союз Визволення України. Його стараннями із військовополонених українців, що перебували у таборах Німеччини і Австро-Угорщини протягом лютого–квітня 1918 було сформовано дві дивізії – «Синьожупаників» (1200 бійців) і «Сірожупаників» (4 тис. бійців). У квітні Армія УНР нараховувала 40 тис. багнетів, 1500 кінноти, 20 тис. особового складу гарнізонів – разом 56 тис. осіб. Розпочалося формування кадрів восьми територіальних піхотних корпусів і окремої дивізії для Таврії. Однак подальша її розбудова була перервана державним переворотом 29 квітня 1918, внаслідок якого в Україні встановився режим гетьмана П. Скоропадського [8, с. 259].

Отже, в умовах ведення запеклих бойових дій, в ситуації масованої більшовицької агітації та неодностайності українського політичного проводу щодо внутрішньої і зовнішньої політики, незадовільного стану матеріального забезпечення проходив процес перетворення напіввійськових загонів через отаманщину і революційні експерименти до рівня регулярних частин. Цей процес відбувався на основі законодавчої бази та практичних заходів по їх втіленню, що підтверджує прогресивний розвиток військової справи. При вирішенні проблем створення національної армії важливим є врахування уроків військового будівництва та вивчення військових традицій армії УНР. Українські воїни, опановуючи знання, які вимагає від них сучасне воєнне мистецтво, повинні спиратися на досвід минулих поколінь, зокрема військового будівництва періоду УНР.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буравченков А. Збройні Сили Української Держави 1918: Енциклопедія історії України / за ред. В. А. Смолій (голова) та ін. Київ: Наукова думка, 2005. 311 с.
2. Шанковський Л. Українська армія в боротьбі за державність. Мюнхен: Дніпрова хвиля, 1958. 317 с.
3. Кедровський В. Українізація в російській армії. Український історик. 1967. Ч. 3 – 4 (15 – 16). С. 61 – 77.

4. Срібняк І., Надтока М. 3-тя Залізна стрілецька дивізія армії УНР у 1921 р.: просвітня та культурно-мистецька складова таборового повсякдення вояцтва. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. Київ. 2018. № 3. С.108-115.
5. Василевський П. Чорноморський флот під українськими національними прапорами в 1917–1918 рр. Львів: Дзвін, 1990. № 11. С. 81–83.
6. Капелюшний В. Дослідження проблем Чорноморського флоту в контексті українського державотворення (1917–1920 рр.). Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. Випуск 1. Київ. 2000. С. 150–153.
7. Історія України та її державності : навч. посібник / Л.Є. Дежинський, І.О. Гаврилів, Р.Д. Янкович, Я.Я.Денісов, В.М. Тарабан, С.В. Шеломенцев-Терський. 3-є вид., перероб. і допов. Львів : Бескід Біт, 2005. 368 с.
8. Тинченко Я. Українське офіцерство: шляхи скорботи та забуття. Ч. 1: Біогр.-довідник. Київ. 1995. С.259–263.
9. Сідак В. Повстансько-Партизанський штаб Державного центру УНР в еміграції (1921 р.): Нарис. Київ. 1995. С. 52–53.
10. Якимович В.Збройні Сили України: нарис історії. Львів : Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 1996. С. 313-318.
11. Голубко В. Армія Української Народної Республіки 1917–1918. Утворення та боротьба за державу. Львів: Кальварія, 1997. 288 с.
12. Срібняк І. Обеззброєна, але нескорена. Інтернована армія УНР у таборах Польщі й Румунії (1921–1924 рр.). Київ: Філадельфія, 1997. 187 с.
13. Гаврилюк Г.І. Добровольчі формування у військовій політиці УНР (січень-квітень 1918 р.). Вісник Харківського Університету. Харків. 1998. Вип. 2. № 401. С. 376-385.
14. Зінкевич Р., Химиця Н. Формування українських національних збройних сил у 1917 р. Вісник Державного університету „Львівська політехніка”: Сер. „Вісник українознавства”. 1995. № 296. С. 17 – 23.
15. Верстюк В. Ф. Українська революція: доба Центральної Ради. Український історичний журнал. 1995. № 2. С. 65-78.
16. Вішка О. Преса української еміграції в Польщі (1920–1939 рр.): Історико-бібліографічне дослідження. Львів. 2002. С.91.

УДК 94:355.48((470+571) :520) :930.2"1904/1905"

Рощупкін Євгеній,
Магістрант 1 курсу спеціальності «Історія»
СумДПУ імені А. С. Макаренка,
м. Суми, Україна

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИСВІТЛЕННЯ РОСІЙСЬКО-ЯПОНСЬКОЇ ВІЙНИ 1904-1905 РОКІВ У СУЧАСНІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ

Стаття присвячена дослідженню сучасної історіографії російсько-японської війни 1904-1905 рр. Проаналізовано праці російських та інших зарубіжних авторів.

Ключові слова: російсько-японська війна, історіографія.

Roshchupkin Ye.O. To the question of coverage of the Russo-Japanese War 1904-1905 in modern historiography. The article is devoted to research of the modern historiography of the Russo-Japanese War of 1904-1905. Was analysed the works of russian and foreign authors.

Key words: the Russo-Japanese War, historiography.

Постановка проблеми. Переосмислюючи реалії тих часів, сучасні історики намагаються проаналізувати події російсько-японської війни. В контексті вивчення даної проблематики в сучасній історіографії складаються більш об'єктивні уявлення про перебіг та наслідки російсько-японської війни 1904-1905 рр. Йде серйозна переоцінка більшості епізодів війни, хоча, на жаль, поширюються старі та нові міфи.

Актуальність. На сьогодні, тема російсько-японської війни не втратила своєї актуальності. Навпаки, судячи з кількості публікацій, присвячених даному періоду, інтерес до неї різко збільшився. У зв'язку з цим виникла необхідність аналізу сучасної історіографії російсько-японської війни. Відсутність досліджень даного напрямку українськими вченими зумовила вибір теми мого дослідження.

Аналіз новітніх досліджень та публікацій. Російсько-японська війна 1904-1905 рр. породила величезну історіографію, в тому числі і російськомовну, яка почала створюватися ще в ході самої війни, і триває донині. Аналіз літератури свідчить, що російсько-японська війна знайшла своє відображення у сучасних роботах таких російських вчених як В.К. Шацилло та Л.А. Шацилло, О.Р. Айрапетова, Д.Б. Павлов. Серед інших зарубіжних істориків дослідженням російсько-японської війни займалися Брюс В. Меннінг, С. Окамото, С. Маркс тощо.

Метою нашої статті є дослідження сучасної історіографії російсько-японської війни.

Для досягнення обраної мети було вирішено наступні **завдання**:

- вивчена навчальна література, публіцистичні статті, присвячені російсько-японській війні;
- проаналізовано ступінь ефективності політики влади в роки війни;
- зроблені висновки про стан сучасної історіографії о російсько-японської війни.

Виклад основного матеріалу. Російсько-японська війна займає помітне місце у світовій історії. Вона стала першою великою імперіалістичною війною ХХ ст., показала загрозу революції внаслідок війни. Це відноситься як до Росії, так і до Японії (вересневі зворушення 1905 р. у зв'язку з підписанням Портсмутського